

DOINA JELA

ACEASTĂ DRAGOSTE CARE NE LEAGĂ

Reconstituirea unui asasinat

Ediția a III-a adnotată și adăugită

CORINT
ISTORIE
AUTORI ROMÂNI

Capitolul 1

O placă memorială

Ar trebui să încep așa:

Pe la 1958, în București, pe bulevardul numit astăzi Mihail Kogălniceanu, fost Elisabeta, fost Ferdinand, fost Gheorghe Gheorghiu-Dej, atunci 6 Martie, putea fi văzută aproape zilnic o femeie înaltă, impozantă, distinsă, cu părul strâns într-un coc încă bogat, acoperit toamna și iarna cu o pălărie fină, de fetru, îmbrăcată într-un mantou închis la culoare și pantofi asortați, cu talpă moale, de crep, și sub mantou, o rochie din stofă ușoară, întotdeauna rochie, niciodată *deux-pièces*, cu un guleraș deschis la culoare, de obicei din dantelă brodată.

În dreapta, pe corsaj, puțin mai jos de rever, femeia poartă întotdeauna o broșă mare, din lemn, chinezească, sau din metal emailat, veche, de calitate.

Imobilul din care iese, masiv, solid, caracteristic Bucureștilor anilor '30, are, pe zidul exterior, la distanță de numai 10 metri una de alta, două plăci comemorative, avertizând trecătorul că acolo au fost vecini două mari figuri ale culturii interbelice: Liviu Rebreanu, romancier, și Eugen Lovinescu, profesor secundar și cel mai ilustru animator al literelor românești în epocă. Doamna distinsă, cu pălărie și mantou asortat, e văduva celui din urmă.

Ea înaintează fără grabă, privind din când în când la vitrine, pe trotuarul opus Facultății de Drept, prin fața atelierului de încălțăminte „Marianne”, a cofetăriei particulare „Teichmann”,

prin dreptul intrării principale a parcului Cișmigiu, al intersecției cu Brezoianu, până la Calea Victoriei, unde o ia, de cele mai multe ori, la dreapta.

Este trecută de șaiszeci de ani și silueta ei, puțin greoaie, se sprijină într-un baston, nelipsit și acesta, fie iarna, fie vara. Suferă de picioare, își amintesc unii; alții, altele spun că s-a îngrășat puțin în ultimii ani și tălpile, prea mici, cu glezne subțiri, nu mai pot susține masivitatea trupului îmbătrânit.

Poate părea absurd, dar itinerarul acesta zilnic se încheie de fiecare dată în clădirea Poștei Centrale, unde cere un timbru și franchează o scrisoare pe care o pune imediat la cutia de lângă ghișeul 4, ușița de „externe”. În unele zile se abate din drum, face un ocol pe B-dul Republicii, Strada Academiei, Eugen Carada, Lipsani, Smîrdan și intră în biserica din Str. Poștei, colț cu Stavropoleos, unde aprinde o lumânare. Iar alteori ia un tramvai și merge până la intersecția Colentina cu Ștefan cel Mare. Atunci poartă și o sacoșă grea, fiindcă vizitează pe cineva la spital.

În unele zile este însoțită de o elevă. A fost profesoară de limba franceză și, de când limba aceasta s-a înlocuit în școli cu limba rusă și ea a ieșit la pensie, cei mai mulți părinți i-au cerut să le dea copiilor lecții în particular. Nu are decât eleve. Fete. Toate o divinizează, îi sorb cuvintele, îi urmăresc atente gesturile cu care-și bea, din ceașca fină de porțelan, nelipsitul ceai cu *biscottes* adus de servitoare la ora 9 dimineața, îi admiră broșa de lemn, chinezească, mâinile foarte subțiri. În ce o privește, se face iubită spunându-le fiecareia în parte că seamănă cu fiica ei. Este motivul pentru care nu are în preajma ei decât fete. Un singur tânăr, băiat, o vizitează relativ des, cel care se află acum la spital. Și lui îi spune că este ca și fiul ei. Pe el îl cheamă Stelian Diaconescu și nu îi este nicio rudă.

În realitate, are o singură fiică, plecată din țară în urmă cu zece ani și drumurile ei aproape zilnice, la poștă, așa se explică:

îi expediază fiicei cărți poștale și, o dată pe lună, o scrisoare. O dată la câteva luni face un drum la Legația Franței pentru a prelungi o viză de ieșire din țară, ca să meargă s-o vadă.

Pe urmele acestei femei se află nu mai puțin de patru echipe operative. Patru servicii – cum altfel decât secrete – ale tinerei Securități a statului își mobilizaseră forțele pentru a o urmări zilnic în drumurile acestea ale ei, pentru a-i consemna întâlnirile întâmplătoare pe stradă, pentru a-i înregistra pașii, mișcărilor și tăcerile în casă, vizitele prietenelor, toate femeii și toate tinere, fiindcă și lor le spune că seamănă cu fiica ei, convorbirile telefonice, pentru a-i intercepta, fotocopia, traduce și îndosaria scrisorile, a-i deschide și scotoci pachetele.

Până în 22 mai 1958, când una dintre echipe îi sună la ușă, cerându-i să se îmbrace și să se pregătească să meargă să-și vadă fiica. Pentru ca, în realitate, s-o ducă la Malmaison, s-o ancheteze în stare de arest și, după 258 de zile și de nopți petrecute în celulele Securității, s-o judece în februarie 1959, s-o condamne la 18 ani muncă silnică și să o trimită la închisoare.

Fiindcă i s-a cerut, în schimbul eliberării, să o cheme de acolo de unde se afla pe fiica ei, pentru a-și pune inteligența și talentul în slujba tânărului stat comunist român, și a refuzat, a fost lăsată fără tratament și fără asistență medicală alte 480 de zile și de nopți.

A murit, în închisoare, la 7 iunie 1960¹, în vârstă de 72 de ani. Nu se știe nici astăzi unde este groapa comună în care zac osemintele ei.

¹ Ziua morții Ecaterinei Bălăcioiu-Lovinescu diferă în diversele documente ale Securității și însemnări memorialistice: 6, sau 7, sau 8 iunie 1960. Cea mai plauzibilă pare cea consemnată aici, identică fiind cu data înscrisă în fișa matricolă penală păstrată de Direcția Penitenciarelor, deși veridică în proporție de sută la sută nu o putem considera nici pe aceea (n.a. ed. a III-a).

Se numea, cu numele ei de față, Ecaterina Bălăcioiu.

Dar risc să mă opresc aici, fiindcă știu foarte puține lucruri despre ea.

Iată totuși încă unul:

Ecaterina Bălăcioiu, licențiată în Litere la Universitatea din București, profesoară de limba franceză și inspectoare generală în Ministerul Instrucțiunii Publice, a murit, asemeni nenumăratelor victime anonime și rămase fără mormânt, într-una din închisorile regimului comunist din România.

Este textul aproximativ de sub un portret pe care o revistă a exilului românesc, intitulată *Deșteaptă-te, române*, îl reproducea, în mai-august 1988, alături de alte asemenea portrete, printre care cel al lui Lapedatu Alexandru, profesor universitar, președinte al Academiei Române și ministru, mort la Sighet în 30.VIII.1950, Lugojanu Ion, ministru, deputat, mort la Pitești, Leon Gheorghe, parlamentar, mort la Sighet și alții.

În primăvara lui 1990, o altă publicație, *Lumea liberă*, își anunța cititorii că, în 25 februarie al aceluiași an, se inaugurasă în Cimitirul Montmartre din Paris o placă comemorativă, așezată pe un mormânt simbolic perpetuu, cu inscripția:

1944–1989

ROMÂNILOR CĂZUȚI PENTRU DUMNEZEU ȘI DEMOCRAȚIE

EXILAȚII ROMÂNI

Lucrarea se înfăptuise cu sume colectate de la exilați; la inaugurare participau cambodgieni¹, chinezi, vietnamezi, ucraineni, polonezi, ruși – personalități ale exilului est-european

¹ Ca o ilustrare a modului cum funcționează corespondențele în timp și spațiu, cel care o va îngriji pe fiică în ultimele zile ale vieții ei într-un spital din Paris va fi un infirmier refugiat cambodgian a cărui familie

trăind acum în Franța, Belgia, Elveția, Luxemburg – și mai mulți români. Printre ei, Corneliu Coposu, fiica lui Mircea Vulcănescu, fiica lui Gheorghe Brătianu și – pentru că pe placa memorială era trecut și numele mamei ei – Monica Lovinescu. Ea este *fiica* despre care am vorbit, a cărei libertate Ecaterina Bălăcioiu a plătit-o cu viața.

A fost, cu termenii folosiți în evocările solemne și prea numeroase ca să nu fie succinte, o distinsă intelectuală, licențiată în Litere la București și Paris. O personalitate a vieții culturale interbelice. Vorbitoare de franceză și germană, cititoare de texte clasice grecești în original, Eschil, Sofocle.

Autoare de manuale de limba franceză, calitate în care figurează într-un fișier substanțial la Biblioteca Academiei – unde se distinge prin originalități, chiar extravagante, semnând acele importante lucrări didactice cu numele bizar: Ecaterina Bălăcioiu ex-Lovinescu.

Este, într-adevăr, vreme de aproape două decenii, soția celui mai important critic literar și mentor estetic al perioadei interbelice. L-a admirat mult pe omul acesta de hârtie, cel mai desăvârșit al literelor românești, și a crezut cu tărie în opera lui pe care a salvat-o, eroic și aproape riscându-și viața, din mâinile și de sub ochii celor veniți s-o confiște. A depus-o apoi la o ambasadă străină, de unde a luat drumul unei pribegii care a durat mai bine de patruzeci de ani.

Acum, că opera aceea se tipărește în țară¹, mai știu că n-a fost o soție fericită. Că în jurnalul publicat cincizeci de ani

fusese exterminată de Pol Pot. Vezi *O sută de zile cu Monica Lovinescu*, Editura Vremea, București, 2019 (n.a. ed. a III-a).

¹ Eugen Lovinescu, *Sburătorul. Agende literare*, vol. I–VI, publicate între 1993 și 2002 de Editura Minerva și apoi de Institutul „George Călinescu” al Academiei Române, îngrijite de Gabriela Omăt, Margareta Feraru și Alexandru George (n.a. ed. a III-a).

mai târziu, ca un omagiu, într-un fel, la riscul pe care și-l luase ea, salvându-l de la distrugere, numele ei aproape nu apare, dând impresia că aceea care își va spune mereu, cu orgoliu, „ex-Lovinescu” și va vizita cât va fi liberă și în viață, ca pe un mormânt, locul unde se afla urna cu cenușa soțului ei¹ nici nu existase pentru el.

Fiindcă ce altceva poate să însemne faptul că în jurnalul acela – consemnând cu scrupulozitate, timp de 20 de ani, a câte 365 de zile fiecare, toate prezențele, într-o casă plină toate după-amiezile ca un han – prezența ei nu este nici măcar enumerată? Doar dacă nu ne amăgim cu gândul că, pentru omul acesta, lumea însăși nu exista decât ca s-o transforme el în ficțiune, iar oamenii, doar cât să devină portrete, și-n cazul ăsta, singura care exista a fost de fapt ea, care n-a putut fi schimbată într-un portret.

O căsnicie discretă, o nefericire discretă și un divorț discret, în deplină civilitate, care va isca veninoase bârfe și speculații; ea nu le va alimenta și nu le va contrazice, decât prin discreția absolută și prin devotamentul față de memoria soțului ei. Mai târziu, în închisoare, va spune, parcimonios, câte unei codeținute: „Femeile.”

Dar asta și pentru că era o explicație mai pe măsura înțelegerii comune decât incomprehensibilul, pentru o minte obișnuită, adevăr despre cel care „vieții nu-i rămăsese dator niciun gând”, dar murise cu teribila datorie de a nu fi trăit-o, pur și simplu, decât pentru a o transforma în cuvinte.

Mai știu, în fine, că este descendenta unei vechi familii românești, cu acte de boierie, scrise pe piele de vițel, în urmă cu câteva sute de ani. Fosta tânără domnișoară Titi Bălăcioiu, căreia în 30 iulie 1915 Barbu Ștefănescu Delavrancea, avocat,

¹ Actualmente urna se află în orașul său de baștină, Fălticeni.

parlamentar și scriitor, îi trimite, pe dosul portretului lui cel mai cunoscut, din semiprofil, cu mâna dreaptă vârâtă între nasturii vestonului, această șagalnic-amicală epistolă:

Titi dragă,

nu ți-am răspuns fiind ocupat cu 2 (două ministere) și alte hangarale. Și mai... neagră? Nu e posibil și nu e de crezut. Vasăzică, am să sărut o imensă pată de cerneală. Sunt de părere să-ți aduc două cutii de vax și o perie, ca să te freci. Bine-bine, pe amândoi obrazii și pe amândouă lăbuțele. Așa s-ar putea să te faci ceva mai albă. Nu-mi închipuiesc cum te vezi în oglindă. N-ar fi mai bine să te privești într-un fund de ceaun? Vin la voi duminica viitoare sau luni. Tata... te-ai certat? E, da' cum să nu, când are o așa de distinsă studentă (încă) în Litere. Dacă-ți trimit mutra mea, e că nu știu cine mi-a adus o sută de mutre de-astea.

Complimentele mele tatii și mării. Sărut pe Azota; și pe tine, dacă te înalți destul ca să te pot ajunge.

La revedere, buna mea Titi.

Aceasta a fost o perioadă fericită din viața ei. Acum are 18 ani și se află în vacanță, la Crușeț (câteodată Crușeți, în „Agendele” lui E. Lovinescu), lângă Mierea Birnicii, la conacul tatălui ei, Gheorghe Bălăcioiu. Dintr-o fotografie datând probabil de la această vârstă, Titi Bălăcioiu ne înfățișează un chip rotund, gingaș, frumusețea puternic marcată a anilor treizeci, un surâs vag, distant și o privire care evită obiectivul aparatului, lăsându-ne să citim în ea o ușoară adiere de orgoliu și, sub aparențele gingășiei și fragilității, o neclintită voință și siguranță de sine. „Tenacitate oltenească”, va spune mai târziu, într-o scrisoare pe care, iarăși, fără să ne fie destinată, vom avea prilejul s-o citim. Mai degrabă liniștea aceasta unică, dată de

certitudinea unui trecut vechi și continuu, fie el și accidentat, și în ciuda unui prezent nu numai excentric, ci în veselă degringoladă. Fiindcă în conacul de la Crușeț, aflat între Craiova și comuna aparținătoare, Mierea Birnicii, unde-și expediază Barbu Ștefănescu-Delavrancea epistola, trăiesc cam de-a valma, în singurul corp de case existent, cel destinat oaspeților, atât fiicele, cu nelipsitele colege de pension, cât și rudele venite de aiurea, și familia, lăsată fără adăpost de planurile grandioase, dar cu totul nepractice ale unui tată vizionar și trăsnit.

Posesor, probabil, al unei diplome tehnice, pasionat de științe și de progres până la a-și boteza prima fată¹ născută cu numele insolit de Azota (nimeni, decât Delavrancea în epistola lui, nu-i va spune vreodată altfel decât Moțu), Gheorghe Bălăcioiu era poreclit „boierul roșu”. Se ocupa singur de administrarea proprietății, însumând încă, la începutul secolului, aproape 400 de hectare. De fapt, mai mult de prăpădirea ei, deși se poate spune și că tot ce risipea cu nesăbuiță într-o parte investea în altă parte. Într-un cont, să zicem, nematerial, dar folositor și acela, de vreme ce extravagantă idee de a-și împărți pământurile țăranilor – de unde porecla – îl salvaseră și pe el, și familia de la masacrele din 1907: la el răsculații, țărani împroprietăriți, fuseseră de partea „reacțiunii”, ba făcuseră zid în jurul conacului, ca să-și apere boierul de furia celor veniți din satele dimprejur.

Trecutul fabulos al familiei Bălăcioiu este cunoscut cititorului dintr-o variantă – e drept, răstălmăcită, cum stă bine literaturii de ficțiune – a unuia dintre fragmentele care au văzut lumina tiparului din romanul pe care E. Lovinescu l-a socotit

¹ În realitate, Azota Mihail era mai mică decât Ecaterina. Din păcate, nu știm anul nașterii, informația furnizată de nepotul Liviu Mihail (n. 1953) fiind că a murit prin 1965–1966 și că este înmormântată la Slatina (n.a. ediția a III-a).

opera vieții lui, destinându-l totuși pentru vecie sertarului. E vorba de *Mălurenii*.

Legenda – adevărat mit de întemeiere, immortalizat de altfel și pe biserica înălțată de un străbunic al acestui boier progresist – începe cu episodul unei năvăliri turcești. Iată cum s-a petrecut ea în realitate:

Năpădiseră regiunea, satul, curtea. Omorâseră bărbații, nu crușaseră nici copiii. Unul dintre ei se agățase de carâmbii cizmei unui turc și-i ceruse să se miluiască de el. Fusesse aruncat într-o căruță și dus cu puhoiul, de i se pierduse urma. De fapt, adoptat de un pașă, crescuse la Istanbul; nu doar frumos, dar și cu conștiința apartenenței sale; un om dintr-un sat învecinat, rob și el de turci, avusese grijă să nu fie „turcit” copilul preacredinciosului și creștinului său boier. Pașa, când a vrut să cumpere cai de rasă din pusta maghiară, și-a chemat fiul adoptiv – dar preferat – și i-a dat o ceată de bazbuzuci, galbeni și cele trebuincioase călătoriei. Și așa s-a făcut că au dat turcii a doua oară în Crușeț. Mama copilului dispărut a leșinat când a văzut curtea din nou învolburată de arme și nu și-a revenit decât după ce i s-au frecat tâmpilele cu oțet de trandafiri. De trezit a trezit-o de-a binelea vocea propriului fiu care, în straie de bei, îi glăsuia în cea mai pură limbă română, învățată cu țaranul rob de la Istanbul... Și astfel și-a regăsit pe ai săi, și-a întemeiat o familie și a ridicat biserica, dacă nu mă înșel la Hurezani, pe zidul căreia sunt toți zugrăviți, care în straie turcești, care mai de pe la noi, cu aceeași cuvioșie în priviri și preasupunere față de soarta aleasă de Domnul. (Monica Lovinescu, *Repere*, mss. inedit¹)

Am citat-o aici pe nepoata lui Gheorghe Bălăcioiu pentru a corija versiunea din fragmentul romanesc al mult prea

¹ Devenit, ulterior, *La apa Vavilonului*, Vol. I și II, Editura Humanitas, București, 1999, 2001 (n.a. ed. a III-a).

mizantropului observator din afară al familiei, în care beiful se întoarce ticăloșit, săvârșind numai grozăvii și necinstindu-și până și sora. Ceea ce ar fi vexat cu siguranță întregul neam Bălăcioiu, dacă varianta lovinesciană i-ar fi ajuns la cunoștință și dacă n-ar fi înțeles că „nu se face literatură cu bunele sentimente”.

Înțelegere pentru care aveau toți toate premisele: instruiți, curioși, originali, excentrici, spre începutul secolului Bălăcioii decădeau „cu grație și într-o dezordine care părea artistică”, conform eroicului exemplu al acestui tată al domnișoarei Titi Bălăcioiu, disprețuitor de bani, cu totul lipsit de prevedere și simț practic, din moment ce, sedus de planul cu totul fantezist al unor proiecte mai mari, își dădămasă nu doar conacul, înaintea de a ști dacă va avea posibilitatea de a-și construi măcar unul la fel, ci chiar biserica satului, obligându-i pe localnici să țină slujbele în aer liber, în cimitir.

În atmosfera aceasta de veselă delăsare, în casa fără lumină electrică și lipsită de cele mai elementare comodități, unde baia și dușul erau reprezentate de o stropitoare ascunsă între plante și flori și – invenție a minții tehnico-poetice a lui Gheorghe Bălăcioiu – trebuia să tragi de o sfoară ca să curgă apa direct din copac; unde „lampa cu gaz te instala direct într-o pictură flamandă”, iar absența a tot ce nu era necesar „îți dădea sentimentul rousseau-ist al bunului sălbatic încă nedeformat de societate și progres” (comentează tandru-malițioasă nepoata „boierului roșu” din Crușeț), aici își petrecea Titi Bălăcioiu o parte din vacanțe. Cealaltă, de unde se întorcea „ca un cealon” stârnind amuzamentul ilustrului prieten de familie, se petrecea la Mangalia, la „Două mai”, cum se spunea între cele două războaie pitoreștii localități artistico-balneare. Ca în romanele cu domnișoare de pension ale Anișoarei Odeanu, ale Cellei Serghi sau ale lui Ionel Teodoreanu, în care pictori, scriitori, politicieni celebri se îndrăgostesc de frumusețea și educația